

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Імені М.П. Драгоманова

На правах рукопису

ТОРЧИНСЬКИЙ Михайло Миколайович

ОЯКОНІНІЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

10.02.02 - українська мова

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100313966

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'M. P. Torchin'.

Київ - 1993

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі української мови філологічного факультету Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

- Науковий керівник - доктор філологічних наук,
професор Бевзенко Степан Пилипович
- Офіційні опоненти - член-кореспондент АН України,
доктор філологічних наук
Ніччук Василь Васильович
- кандидат філологічних наук,
доцент Симонова Катерина Степанівна
- Провідна організація - кафедра української філології
і загального мовознавства
Київського державного педагогічного
інституту іноземних мов

Захист відбудеться "14" січня 1994 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 113.01.03 в Українському державному педагогічному університеті ім.М.П.Драгоманова (252030, м.Київ - 30, вул.Пирогова,9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розісланий "15" грудня 1993 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Вишнева ВИШНЕВСЬКА Г.П.

Актуальність дослідження ойконімії визначається дедалі зростаючим інтересом мовознавців до вивчення структури та історії найменувань поселень, що зафіксовано в рішеннях VI республіканської ономастичної конференції (Одеса, 1990р.), яка визначила ойконіміку пріоритетним напрямком у вивченні власних назв. Існує гостра необхідність уточнити українськомовні форми ойконімів, ад'ектонімів та катойконімів, а також зареєструвати теперішні і колишні назви населених пунктів, особливо невеликих, зникаючих, що становить велику цінність і для науки, і для культури нашого народу. Це тим більш важливо, що саме описова ономастика дає матеріал для висновків та узагальнень ономастиці теоретичній, виступає тим фундаментом, на якому будуються інші аспекти ономастичних досліджень.

Об'єктом дослідження є ойконімія Південно-Західного Поділля як окремого регіону історико-географічної області України.

Предмет дослідження – записи назв поселень, зроблені протягом 1983–1993рр. на території 12 південних і частково центральних районів сучасної Хмельницької області, а також матеріали довідників адміністративно-територіального поділу, географічних словників, карт, стародавніх актів тощо.

Виділення Південно-Західного Поділля як об'єкта для вивчення ойконімії правомірне, оскільки, по-перше, ця територія була місцем розселення давньосхіднослов'янських племен тиверців та уличів; по-друге, населені пункти протягом тривалого часу перебували у складі цілісних, відокремлених від інших адміністративно-територіальних одиниць, що певним чином відбилося в семантичній і словотвірчій структурі ойконімії краю; по-третє, за прийнятою в ойконімії традицією, досліджувана територія відділяється водними об'єктами (річками Дністер, Збруч, Південний Буг і Бузок), що дає право називати її Дністровсько-Бузьким межиріччям.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні проблем становлення та функціонування ойконімічної системи, зокрема у розв'язанні таких завдань: вивчення історії формування ойконімії досліджуваної території у зіставленні з назвами населених пунктів суміжних районів, аналіз їх семантико-словотвірчої структури, встановлення типології, виявлення зв'язку

ойконімів з іншими мовними мікросистемами, характеристика впливу екстралінгвальних факторів на місцевий ойконімікон.

У дослідженні стан ойконімної системи показаний у статичній і динамічній, тому використовувалися і синхронічний, і діахронічний методи; як допоміжні, функціонують також прийоми лінгвістичної статистики і лінгвогеографії. Ойконіми розглядалися переважно в лексикологічному, лексикографічному, історичному, географічному та логічному аспектах, що зумовило вибір і основних етапів роботи: збирання ойконімного матеріалу і мовна атрибуція його; інвентаризація і класифікація назв; стратиграфічний, диференційний і генетичний аналізи; етимологічний, словотвірний і структурний аналізи; статистичний аналіз і вияв ойконімічних ареалів; перевірка правильності висновків.

Наукова новизна полягає в тому, що робота є першим монографічним дослідженням загальних і регіональних проблем ойконімії Південно-Західного Поділля у зіставленні з іншими системами української мови. Дисертація виконана на основі матеріалу, який комплексно вивчається вперше. Результатом цього є укладання словника ойконімів, до якого включені усі назви поселень краю.

При групуванні ойконімів за семантичними та словотвірними ознаками чітко розділені класифікації назв поселень за семантикою твірного слова, за мотиваційними відношеннями, які виникали між денотатом і назвою, та за власне способом творення. Одночасно були встановлені взаємозв'язки різних типів ойконімів, що якраз і дало змогу виконати всебічний аналіз ойконімії досліджуваного регіону. Це відбилося також і в прагненні конкретизувати ряд теоретичних положень ойконіміки; зокрема, при розгляді питання динаміки ойконімної системи встановлюється причина появи варіантів ойконімів і вводиться поняття "коефіцієнт стабільності власних назв"; у складі лексико-семантичних і словотвірних типів назв поселень характеризуються фіто- і зооформні ойконіми, омонімічні назви типу "ойконім - інший онім", "ойконім - апелатив" і їх вземовідносини, описується теж саме бінарної опозиції тощо. Ці всі положення і виносяться на захист.

Теоретична значимість дослідження полягає в науково обґрун-

тованій характеристиці ойконімії Південно-Західного Поділля; результати її можуть бути використані в наукових працях з історичної лексикології та топоніміки, під час читання спецкурсів з ономастики, при побудові загальної теорії ономастичних систем.

Практична значимість визначається можливим використанням висновків з історії та етимології назв при складанні ойконімічних словників, довідників адміністративно-територіального поділу, історії міст і сіл Поділля. Результати аналізу назв населених пунктів Дністровсько-Бузького межирччя можуть використовуватися мовознавцями, істориками, географами, педагогами, краєзнавцями, тим більше, що частина матеріалу відповідає запитам прикладної ономастики.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені у 10 публікаціях і в доповідях на VI республіканській ономастичній конференції та на засіданнях кафедри української мови Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова і кафедри української та російської мов Уманського державного педагогічного інституту ім. П. Г. Тичини.

Структура роботи зумовлена тим, що за основу дослідження взято регіональну методичку, яка дає змогу включити у сферу вивчення практично всі найменування поселень невеликої території, глибше і компетентніше, у зіставленні з місцевими природно-географічними та виробничо-господарськими даними, розглянути кожен ойконім. Регіональним є дослідження Галаса К. Й., Карпенка Ю. О., Лободи В. В., Черняхівської Є. М. та інших. Результати такого вивчення онімії можуть бути сформулені або у вигляді певних семантичних і структурних класів чи підкласів онімів, які ілюструвалися б прикладами, взятими із місцевого ойконімікону, або у вигляді словника назв населених пунктів краю. У роботі використаний другий спосіб як такий, що не тільки характеризує семантико-словотвірчі особливості ойконімії досліджуваного району, а й дозволяє зареєструвати всі форми існуючих і зниклих поселень з надією на майбутні дослідження, порівняння та узагальнення.

Введення ойконімічного словника у структуру дисертації вплинуло і на відповідну її побудову: вступ, основна частина і

висновки; додається також умовні скорочення, список використаної літератури і таблиці.

Вступ складається із трьох параграфів.

У першому із них ("Ойконіміка як єдність лінгвістичних, географічних та історичних відомостей про населений пункт") обґрунтовується актуальність дослідження, визначається його предмет, об'єкт та основні завдання.

Сучасна ономастика відкидає ізольований розгляд окремих імен і висуває як попередню умову для їх вивчення врахування різноманітних факторів, які так чи інакше впливали на формування систем онімів. Стосовно ойконіміки ця вибога яскраво проявляється в обов'язковому поєднанні лінгвістичних, географічних та історичних відомостей про певний населений пункт. Звичайно, головна роль у дослідженні ойконімів відводиться лінгвістиці, оскільки вона - ключ для розуміння і усвідомлення інформації назви.

Тісно пов'язані з іншими групами власних назв, ойконіми мають з ними і спільні властивості, якими вони відрізняються від апеллятивної лексики. Основними з них вважають: позначення онімами одиничних, окремих предметів; локалізованість денотатів; вторинність імен у зіставленні з апеллятивами; значна кількісна перевага власних назв над загальними і одночасно обмеженість кола людей, яким вони відомі; підвищений вплив позамовних факторів на функціонування онімів; безперервність процесу творення нових власних назв; неможливість прямого перекладу власних назв на інші мови; функціональна обмеженість онімичної системи, охоплення нею лише частини мовних елементів, нездатність утворити повноцінний текст.

У той же час ойконіми мають і свої, відмінні від інших груп онімів, особливості. Разом із гідронімами і антропонімами вони становлять цікавий матеріал для вивчення минулих етапів розвитку мови. Серед назв населених пунктів наявний емоційний, суб'єктивно-оціночний фактор, який особливо активно почав проявлятися після 1917 р. у вигляді так званих "ідеологічних" назв (Зовтневе, Льбомирівка). Ойконіми часто мотивуються назвами гідрооб'єктів та особовими іменами, зворотний процес менш активний. Наявні численні випадки онімичної омонімії типу

"ріка - місто", "гора - село" (наприклад, р.Смотрич - смт.Смотрич, гора Сокил - с.Сокил). На шкалі "зрозумілості" ойконіми займають проміжне місце між гідронімами і мікротопонімами. У ХХ ст. номінація поселень відбувається у законодавчому порядку, більшість назв має прозору етимологію.

У другому параграфі - "Ойконімія Південно-Західного Поділля у працях вітчизняних учених" - підкреслюється, що ця територія ще не була об'єктом ґрунтовних ойконімічних досліджень, і однією з основних причин цього є майже повна відсутність українських джерел за попередні віки, переиручення фонетичної та морфологічної будови місцевих назв при фіксації їх іноземцями, пізня поява повних географічних словників та інших довідкових праць. Однак у роботі, з метою покладання на фактологічну основу ойконімічного процесу, використані, в міру можливостей, свідчення більшості джерел, які до нас дійшли. Основними з них є "Архив Юго-Западной России...", "Zródła dziejowe", видання грамот XIV-XV ст., писаних староукраїнською мовою (упорядники Пещак М.М., Розов В., Русанівський В.М.), Бопланові та інші карти, списки населених пунктів 1893, 1905, 1926 рр., довідники адміністративно-територіального поділу 1946, 1960, 1967-1969, 1972 і 1987 рр.

Дослідження ойконімії Дністровсько-Бузького межиріччя ґрунтується на основних теоретичних положеннях ономастики в цілому і ойконіміки зокрема, які розроблені у працях Бондалетова В.Д., Галаса К.Я., Вучкевича В.А., Карпенка Ю.О., Никонова В.А., Німчука В.В., Стрижачка О.С., Суперанської О.В. та інших або висвітлені у матеріалах шести ономастичних конференцій і збірниках статей та повідомлень на ономастичну тематику.

З'ясуванню походження назв населених пунктів досліджуваної території приділили значну увагу Бабинин С.Д., Бучко Д.Г., Гульдман В.К., Сіцінський Є.І., Яворовський М.І. та інші, однак цільне, ґрунтовне дослідження ойконімії регіону на сьогодні відсутнє.

Оскільки ойконімічна система включає всі назви населених пунктів певної території, незалежно від їхньої мовної належності, діалектних особливостей, часу виникнення і функціонування, то обов'язковими умовами будь-якого дослідження назв

поселень є чітке встановлення меж досліджуваного регіону і його контактів із сусідніми землями та збір інформації про народи, що населяли край і, відповідно, впливали на формування ойконімів.

Цим вимогам відповідає історичний розгляд питання про адміністративно-територіальний поділ (третій параграф дисертації). тому що, по-перше, визначаються межі досліджуваної території; по-друге, розглядаються всі зміни, яких зазнавав цей регіон в адміністративно-територіальному устрої, і характеризуються причини динаміки ойконімного процесу; по-третє, аналізується етнічний склад населення; по-четверте, визначаються основні напрямки в розвитку номінації населених пунктів, що поєднується із певною характеристикою самих денотатів.

Згідно із встановленою історичною періодизацією, взявши до уваги стан і можливості вивчення ойконімії Південно-Західного Поділля, можна виділити два основних етапи у розвитку ойконімікону названої території: незадокументований (на окремих часових відрізках недостатньо задокументований), який охоплює дві історичні епохи: дослов'янську (від найдавніших часів до VI ст.) і слов'янську (від VI до кінця IX ст.), і задокументований, який включає в себе давньосхіднослов'янський період (кінець IX - середина XIV ст.), період литовсько-польського панування на Поділлі (середина XIV - кінець XVIII ст.), період перебування краю у складі Російської держави (кінець XVIII ст. - 1917 р.) та радянський період (1917 - 1991 рр.).

Після проголошення незалежності України змін в адміністративно-територіальному устрої досліджуваного регіону поки що не відбулося.

Загальна кількість поселень на території Південно-Західного Поділля за часом їх існування розподіляється так: до IV тис. до н.е. їх зафіксовано 73; у IV-III тис. до н.е. - 221; у II тис. до н.е. - 111; у I тис. - 203; в XI-XIV ст. - 137; в XV ст. - 262; у XVI ст. - 394; у XVII ст. - 538; у XVIII ст. - 787; у XIX ст. - 1015; у 1893 р. - 1212; у 1926 р. - 2001; у 1946 р. - 960; у 1960 р. - 850; у 1972 р. - 796; у 1993 р. - 782 (крім того, зареєстровано залишки 41 поселення без вста-

Загальна кількість поселень Південно-Західного Поділля
(територіальний зріз)

Район	Тип пос. :	Всього го :	Неім. об'єк-ти :	Імен. об'єк-ти :	Імен. мікро-об'єк. :	Станом на 1993 р.:		
						міс.	сільс.	сел.
Вінковоцький	:	119	15	89	15	36	1	35
Волочиський	:	115	7	87	21	36	1	35
Городоцький	:	283	46	211	26	75	1	72
Деражнянський	:	302	42	208	52	62	2	59
Дунаєвецький	:	285	31	191	63	85	2	82
Кам.-Подільс.	:	646	303	304	39	123	1	120
Красилівський	:	10	3	5	2	2	-	2
Летичівський	:	199	59	136	4	58	2	56
Новомицький	:	211	59	130	22	59	1	57
Старокостянт.	:	14	12	2	-	2	-	2
Старосинявськ.	:	97	12	70	15	35	1	34
Хмельницький	:	385	52	264	69	79	1	76
Чемеровецький	:	279	106	149	24	70	2	68
Ярмолинецький	:	214	18	181	35	60	1	59
Разом	:	3159	765	2007	387	782	5	757

Міста обласного підпорядкування умовно включені у склад відповідних районів.

новлення часу їх існування).

Основну частину дисертації становить словник ойконімів, який, як показує практика ономастичних досліджень, є найоптимальнішим викладом їх результатів.

У "Вступних зауваженнях" розглядаються засади укладання словника. За основу взято будову словникових статей, яка практикувалася у роботах багатьох ономастів (Карпенка Ю.О., Лободи В.В. та ін.). Назві кожного населеного пункту присвячується окрема словникова стаття, що включає такі частини: вступну (офіційне найменування поселення, форма родового від-

мінка, ад'єктонім, катойконім; можливі усномовні варіанти; тип поселення і його локалізація), історико-бібліографічну (час і обставини заснування міста чи села; перша згадка про населений пункт у документах; найважливіші етапи розвитку поселення, що впливали на зміну чи переоформлення назви; усі варіанти ойконімів, які хронологічно та бібліографічно документуються) і лінгвістичну (з'ясування походження назви населеного пункту).

У зв'язку з фіксацією усіх варіантів назв і встановленням їх етимології для зменшення обсягу роботи прийнято систему умовних скорочень.

У результаті такої побудови робота фактично об'єднує в собі історичний, географічний (нормативний) та етимологічний словники ойконімії Дністровсько-Бузького межиріччя.

Власне "Словник ойконімів Південно-Західного Поділля" включає назви усіх поселень досліджуваного регіону, зокрема і мікроойконіми, оскільки між денотатами "поселення" і "мікропоселення" немає чіткої межі. Кожний ойконім проаналізований і віднесений до певного класу за лексико-семантичними і слово-творчими ознаками. Однак у зв'язку із наявністю на досліджуваній території значної кількості поселень немає можливості для введення в основну частину дисертаційного дослідження більшості словникових статей. Насамперед це стосується назв невеликих поселень і тих, які нетривалий час перебували на обліку населених пунктів, а також ойконімів із прозорим етимологією та омонімічними назв поселень.

У словник включені 365 словникових статей, в яких проаналізовані усі назви міст і селищ міського типу; назви найдавніших населених пунктів краю; ойконіми, етимологія яких становить певну цінність для дослідників; назви поселень, які ілюструють різні семантико-слово-творчі типи ойконімії досліджуваного регіону.

Висновки складаються із чотирьох параграфів.

У першому із них ("Динаміка ойконімного процесу") зафіксовані зміни, які відбувалися у складі ойконімікону Дністровсько-Бузького межиріччя від найдавніших часів до наших днів. Виявлено, що коефіцієнт динаміки ойконімів Південно-Західного

Поділля, який можна вирахувати, розділивши кількість назв (2822) на кількість поселень (2394), становить 1,178702..., тобто в середньому кожний п'ятий денотат змінював свою назву.

Основні тенденції динаміки ойконімії досліджуваного регіону такі ж, як і в інших районах України. Перейменування відбувались у зв'язку із зміною власника поселення, що було характерне для XV-XIX ст. (зареєстровано 47 випадків, що становить 19,9% від загальної кількості перейменувань; Ступинці -> Маків; Яруга -> Михайлівка), а у XX ст. замінялися в основному назви посесивні (Сцібори -> Соснівка; всього 9,3%), іншочовні (Ізерівка -> Йосипівка; 4,2%), відетнонімі (Молдавський -> Лісний; 1,7%), пейоративні (Скотиняни -> Клинове; 8,1%) та мемор'альні, пов'язані із прізвищами Сталіна та його сподвижників (Сталіно -> Подільське; 2,1%).

З історичних джерел відомо, що в XI-XV ст. змінили свої назви 20 поселень (Гричківці, Цегутинці -> Карачіівці); в XVI - 33 (Руда-Парубоча -> Ятухи), в XVII - 25 (Новосілка -> Рихта), у XVIII - 30 (Ходиківці -> Лянцкорунь), у XIX - 39 (Великий Поросятків -> Великий Олександрів). В кінці XIX - на початку XX ст. зафіксовано 60 випадків перейменувань, а в першій третині XX ст. - 98, причому особливо багато було паралельно існуючих назв (Божково, Беліково -> Божкове). У 1948 р. зареєстровано 88 перейменувань (Дурняківці -> Наддністрянка), у 1960 р. - 16 (Яблунівка -> Травневе), у 1972 р. - 19 (Курники -> Зоряне). В останнє двадцятиліття населені пункти не перейменовувалися, але ймовірно, що скоро будуть повернені колишні назви чи створені нові насаперед для поселень, що мають назви меморіального характеру (Ковтневе, Ленінське).

Заміна власних назв населених пунктів раніше відбувалася стихійно, невпорядковано, і лише після другої світової війни цей процес набув законодавчого характеру.

Серед новостворених ойконімів найтипівішими є локативні, емоційно-експресивні, меморіальні та квалітативні (Залісся, Любомирівка, Хмельницький, Ялинівка).

Більшість перейменувань була доцільною, мотивованою, але зустрічаються і необгрунтовані; особливо незрозумілою є заміна

відетнонімих назв, з якими тісно пов'язана історія крає (практикувалося у 1946 р., мабуть, з метою стерти з карти сліди проживання на Поділлі інших народів: Великі та Малі Вірмени -> Великозалісся і Малозалісся).

Внаслідок приєднання до іншого населеного пункту, знищення сіл татарами, переселення жителів, а також неврахування поселень у довідники адміністративно-територіального поділу зафіксовано зникнення 1590 денотатів назв. Так, в XI-XV ст. перестали існувати 7 поселень (Кудин, Сволочигачі), в XVI - 13 (Верхній Бовванець, Зубівці), в XVII - 6 (Бучайка, Цівківська Слобідка), у XVIII - 13 (Бірбя, Викавля), у XIX - 103 (Бузулинці, Берест, Пронилів). В кінці XIX - на початку XX ст. зареєстровано зникнення 200 поселень (Беркуль, Біланівка, Вовче), а у 20-х роках XX ст. - 1076 (Адамишино, Безодня, Вітковського). У другій половині XX ст. знято з обліку 182 поселення (Баби, Бураківка, Калас).

Для кожного населеного пункту по можливості простежені, з посиланням на відповідні джерела, усі фонетичні, морфологічні і словотворчі зміни, без чого неможливе задовільне вивчення умов і особливостей існування та розвитку ойконімів.

Всього зареєстровано 7226 варіантів ойконімів, з них синхронічних - 1091, а діахронічних - 6135.

Більшість синхронічних варіантів ойконімів є фонетичними (мабуть, правильніше буде назвати їх орфоепічними, оскільки основна їхня особливість зумовлена саме відмінностями у вимові: Бондарівка, Дунівці, Кам'янка, Ольховці замість Боднарівка, Дунівці, Кам'янка, Вільхівці). Існування інших аллоїконімів пояснюється прагненням до спрощення, полегшення вимови та написання назв (Залісся замість Залісся Перше) або паралельним вживанням колишніх назв поселень, що, по суті, є ойконімічною синонімією (Курники замість Зоряне).

У складі діахронічних варіантів зафіксовано 254 українськомовних (Осиково, Осикове), 3296 російських (Борисковці, Боршиковці, Боршковці), 2555 польських (Borssuków, Barsokufse, Borsukufse) і 30 інших (Вукуту - Бакота).

Серед діахронічних варіантів теж найбільше фонетичних аллоїконімів (50,4%: Бойдачовка, Бодачівка, Бодачовка); у

великій кількості (28,3%) зустрічається і графічні (Vasylkowce, Wasilkowce, Wasilkowce). Обидві групи майже не відбивають семантичних і словотворчих особливостей розвитку ойконімії краю.

Менш поширені морфологічні (4,4%; х.Вільний, с.Вільне), синтаксичні (10,9%; Гута-Старая, Стара Гута), словотворчі (5,1%; Адамовци, Адамовка) і народно-етимологічні (1,1%; Глибсочок, Глібічок - від прикметника "глибокий" та ойконіма Глібів) варіанти поселень.

Другий і третій параграфи - це характеристика лексико-семантичної і словотворчої структури ойконімії Південно-Західного Поділля.

Існує цілий ряд класифікацій топонімічного матеріалу (Гумецької Л.Л., Карпенка Ю.О., Кордуби М., Міклогича Ф., Ніконова В.А., Палацького Ф., Роспанда С., Селицева А.М., Ташицького В., Цілуяка К.К., Черняхівської Є.М. та ін.), в яких обгрунтовані основні засади групування власних географічних назв на певні розряди, однак і донині немає жодного класифікаційного проекту, який не викликав би істотних заперечень з боку дослідників. Тому за основу групування ойконімії Дністровсько-Бузького межиріччя взяті три принципи, внаслідок чого аналіз ойконімів виконаний за семантикою твірного слова, тобто за типом лексичної деривації; за екстралінгвальними, мотиваційними відношеннями, які виникали між денотатом і назвою, тобто лексико-семантичний; за способом перетворення твірних слів у власні назви, тобто словотвірний.

Семантика твірних слів становить значний інтерес для дослідження, оскільки вона визначає типи слів, які стали основою для творення назв, і дає можливість розкрити такі лексичні одиниці, які з часом зникли із сучасної мови, але збереглися у складі онімів (Баглаї <- баглаї у значенні "лінійний"; Завадинці <- завада у значенні "перешкода"; Закіт <- закит у значенні "затока, вигин річки, підводний схил берега").

Характерною ознакою усіх класифікацій за способом лексичної деривації, безперечно, є розмежування назв, похідних від онімів та від апелятивів. Кількість відонімних назв поселень Дністровсько-Бузького межиріччя, за винятком давньосхідно-

Класифікація ойконімів Південно-Західного Поділля
за семантикою твірного слова.

Твірне слово	Час	століття					роки				
		15	16	17	18	19	1893	1926	1946	1960	1993
Антропоніми	:	194	321	356	497	581	628	842	483	447	415
Гідроніми	:	19	21	22	42	52	56	58	46	44	35
Хороніми	:	1	1	1	2	2	3	3	3	4	5
Ойконіми	:	6	34	42	131	194	315	332	119	99	83
Ідеоніми	:	-	-	1	1	3	2	3	4	5	6
Мікротопоніми	:	15	22	38	41	62	119	393	75	53	46
Етроніми	:	3	7	5	20	32	34	29	17	14	12
Катейконіми	:	16	24	29	35	37	39	35	34	33	32
АГТ і ГТ	:	39	59	98	172	274	397	729	198	182	181
Соц.-екон. і сусп.-пол. терміни	:	4	7	11	26	44	52	100	37	34	39
Прикметники	:	38	45	52	192	250	289	323	193	136	163
Числівники	:	-	-	-	1	1	1	179	1	6	5
Прийменники	:	1	6	2	20	1	3	19	-	-	-
Невідомо	:	13	15	20	22	48	36	32	23	23	19
Разом	:	349	562	677	1202	1581	1974	3077	1233	1080	1041

слов'янського періоду, завжди переважає над кількістю відапелативних (наприклад, XVI ст. - 76,5%; XVIII ст. - 73%; 1946 р. - 63,3%; 1993 р. - 60,9%).

У складі відонімних назв населених пунктів домінують відантропоніми (XV ст. - 55,6% від загальної кількості ойконімів; XVII ст. - 52,6%; 1893 р. - 31,8%; 1946 р. - 39,1%; 1993 р. - 39,8%), серед яких виділяються посесивні (36-37% від загальної кількості антропоойконімів; Баранівка, КарачіУвці), патронімічні (19-21%; Боришківці, Жабинці), родові (3-4%; Мудриголови, Пучляки), меморіальні (1-2%; Калінінське, Чев-

ченківка) і першопоселенські (9-10%; Кульчіївці, Басівка); мотиваційні відношення багатьох відантропонімних назв неможливо встановити через відсутність історичних відомостей (Іванівка, Тарасівка).

Словотвірна структура антропоойконімів характ. ризується продуктивністю суфіксальних утворень на -івц-і (28,5%; Мустівці), -инц-і (12,1%; Журавлинці) та -івк-а (27,8%; Шидлівка), плральных форм (7,5%; Вовкотруби) і субстантивованих прикметників, переважно на -ів, -ин (14%; Зіньків, Оринин).

Відносно стабільним є відсоток відгідронімних назв (2-4%; Збруч, Скотрич), більшість яких вказує на місцезнаходження денотата і утворена лексико-семантичним способом.

Типовим явищем для Дністровсько-Бузького межиріччя є утворення ойконімів від назв інших населених пунктів (м. Дунаївці -> смт. Дунаївці; 1993 р. - 7,9%). Відойконімні назви поселень переважно несли локативну інформацію і утворювалися лексико-семантичним (с. Межигір -> прис. Межигір), морфолого-синтаксичним (с. Антонівка -> фільв. Антонівський), морфологічним суфіксальним (Бабин -> Бабинок) та синтаксичним (Кудинка - Кирданівська) способами.

Кількість відетнонімних ойконімів незначна, але стабільна (1-2%), і майже усі вони вказують на національність першопоселенців та утворюються шляхом плралізації (Волохи, Гуцули).

Відмікротопонімні назви населених пунктів Тівденно-Західного Поділля відомі з найдавніших часів, незважаючи на локальну обмеженість власних назв мікрооб'єктів (XV ст. - 4,3%; XVII ст. - 5,6%; XIX ст. - 3,9%; 1993 р. - 4,4% від загальної кількості ойконімів; Березина, Дубина, Шваїн). Протягом XIV-XX ст. понад 90% відмікротопонімних назв поселень мали локативне значення (Городище, Грабина); утворювалися вони переважно лексико-семантичним способом.

Серед назв населених пунктів відапелятивного походження виділяються ойконіми, мотивовані адміністративно-господарськими та географічними термінами (XV ст. - 11,4%; XVII ст. - 14,5%; XIX ст. - 17,3%; 1946 р. - 16,1%; 1993 р. - 17,4%).

які в основному мають локативне або квалітативне значення і утворені лексико-семантичним (Виселок, Слобідка), морфолого-синтаксичним (Лубовий, Підлісне), лексико-синтаксичним (Китайгород, Лісогірка) або синтаксичним (Яр-Косиковецький) способами.

На природно-географічні умови регіону вказують і фітофорні ойконіми, які можна розділити на три підгрупи: власне фітофорні (безпосередньо мотивовані назвами рослин; Ялинівка, раніше Погоріла); відтопонімі (утворені від назв географічних об'єктів, раніше тей мотивованих назвами рослин; Черешенька, раніше агроонім) і відантропонімі (утворені від особових назв, спільнокорених із назвами рослин; Маків, від прізвища власника села Маковецького). Продуктивність фітофорних назв у цілому стабільна і протягом XV-XX ст. становить 6-9% від загальної кількості назв населених пунктів.

Близько 15% ойконімів мають у своєму складі прикметникові основи: це або назви-субстантиви (Глушковецьке, Травневе), або назви-словосполучення (Велика Яромирка). Обидві групи назв мають переважно локативне чи квалітативне значення (90-98%); у другій половині XX ст. значно збільшилась (1993 р. - 11,6%) кількість емоційно-експресивних відприкметникових назв.

Наявність у складі ойконімів прикметників, рідше - іменників або числівників, створила можливість для існування бінарної опозиції (тільки у першій третині XX ст. зафіксовано 203 випадки повного протиставлення і 12 - неповного; Великий Олександрів - Малий Олександрів; Струга - Мала Стругка).

Суть лексико-семантичної класифікації ойконімії полягає у визначенні первинної, етимологічної семантики назви, коли враховуються екстралінгвальні, мотиваційні відношення між об'єктивною реальністю і мовним процесом.

Найдавнішими і найпоширенішими на території Південно-Західного Поділля є локативні ойконіми, які вказують на місце розташування населеного пункту (XV ст. - 20,9%; XVII ст. - 18,8%; XIX ст. - 26,1%; 1946 р. - 26,8%; 1993 р. - 22,4% від усієї кількості назв). Більшість їх утворена від ойконімів (Балинівка, Завалецький) або гідронімів (Завок, Плоскове)

Лексико-семантична структура ойконімії
Південно-Західного Поділля

Ойконіми	Час	15	16	17	18	19	1893	1926	1946	1960	1993
	століття	роки									
Локативні	:	67	104	116	240	352	473	873	292	232	210
Квалітаивні	:	30	29	49	102	168	218	233	123	112	138
Локат.-квал.	:	9	18	30	69	104	202	284	80	72	67
Посесивні	:	67	100	129	205	262	349	529	185	171	158
Меморіальні	:	-	-	-	-	-	-	11	23	12	12
Емоц.-експрес.	:	-	-	-	2	5	8	25	20	14	26
Первопосел.	:	31	34	46	76	95	85	86	87	61	57
Родові	:	1	5	13	19	23	21	21	21	21	19
Відкатойк.- патронімічні	:	86	129	139	149	158	145	135	132	127	122
Соціал.-екон., сусп.-пол., культ.	:	-	-	1	4	10	9	12	8	6	6
Невідомо	:	29	64	95	143	175	165	171	139	125	122
Разом	:	320	483	618	1009	1352	1675	2380	1090	953	937

уляхом ойконімізації інших онімів (Студениця), афіксації (Зарічанка) або субстантивації прикметників (Тарнорудський).

Стабільністю характеризуються квалітаивні ойконіми, які, вказуючи на певну особливість поселення, ознаку за якістю, переважно утворювалися від адміністративно-го. лодарських (Фільварок) та географічних (Бережанка) термінів або прикметників (Довжок): XV ст. - 9,4%; XVII ст. - 7,9%; XVIII ст. - 12,4%; 1946 р. - 11,3; 1993 р. - 14,77. Лексико-семантичний (Волиця, Хутір), морфолого-синтаксичний (Лубовий, Зелене), синтаксичний (Нова Гута) та морфологічний суфіксальний (Кам'янка, Соснівка) - найпродуктивніші серед способів деривації назв-квалітаивів.

Значна кількість двослівних назв-словосполучень має подвійну мотивацію, що дало змогу виділити в окрему лексико-семантичну групу локативно-квалітативні ойконіми (XV ст. - 2,8%; XVII ст. - 4,8%; XIX ст. - 7,7%; 1946 р. - 7,3%; 1993 р. - 7,2%; Нова Бубнівка, Слобідка-Балинська).

В основному серед відантропонічних назв виділяють посесивні, які вказують на належність денотата певній особі (15-20%; Вікторівка, Глібів, Купин, Підпилип'я); патронімічні, пов'язані за походженням з іменами предків, які жили тут раніше; попередньою формою їх існування часто були катойконіми (10-20%; Малиничі, Савинці); родові, коли назва роду переходила на місце його проживання (1-2%; Сивоноги); першопоселенські, утворені від імен перших мешканців населених пунктів (5-7%; Адамівка); меморіальні, присвоєні в честь певної людини, події, місця (близько 1%; Мевченка). Більшість цих класів розрізняється і структурно: родові назви утворені плуралізаційним способом (Везденьки); патронімічні - за допомогою суфіксів -ич-і, -івц-і, -инц-і (Балсиничі, зараз Криків; Охримівці, Ріпинці); першопоселенські - в основному за допомогою суфікса -івк-а (Антонівка); меморіальні - переважно шляхом субстантивациї прикметникових форм (Будьонівський, Ворокилове). Посесивні ойконіми Дністрозько-Бузького межиріччя продуктивні не лише за кількістю, а й за способами творення, серед яких виділяють морфологічний суфіксальний (Канівка, Цівківці), морфолого-синтаксичний (Балин, Хребтіїв, Княже, зараз Князпіль), синтаксичний (Мар'янівка Гуківська), лексико-синтаксичний (Адампіль) та ін.

Емоційно-експресивні назви поселень засвідчені у переказах ще на початку нашого тисячоліття (Золоте Яблучко), а документально в межах до 3% фіксуються з XVIII ст. (Зоряне, Привітне). Переважно це символічні, метафоричні назви (Славуца), деякі ойконіми мають "ідеологічне" забарвлення (Червона Вишня). Провідними способами деривациї їх є синтаксичний (Нове Биття) та морфолого-синтаксичний (Барвінкове).

У багатьох ойконімів (10-14%) мотив номінації виявити не вдалося. І якщо в назвах відантропонічного походження гіпотетично визначається посесивне, патронімічне чи інше значення

(Адамівка, Єрківці), то в назвах відапелятивного або невідомого походження (Банашки, Видава) це визначити практично неможливо.

В основу словотворчої характеристики ойконімії досліджуваного регіону покладений принцип її аналізу за характером дери-вації.

Один із найдавніших способів творення власних назв - лексико-семантичний, коли ойконімами стають інші слова; продуктивність його характеризується такими даними: XV ст. - 11% від усієї кількості назв поселень; XVII ст. - 11,4%; XIX ст. - 17,5%; 1946 р. - 17,9%; 1993 р. - 16,9%. Так переважно утворюються локативні (ст.Балин, Калмс) і квалітативні (Слобода, Хутір) назви.

Використання загальних та власних назв без зміни їхньої морфологічної структури зумовило появу омонімії, яку можна поділити на дві групи: мінонастична, яка існує між різними класами онімів (р.Збруч - с.Збруч), та ононастично-апелятивна, яка існує між онімами та апелятивами (дружба - с.Дружба).

Найбільше незручностей завдають омонімічні назви населених пунктів. Для їх диференціації у склад ойконімів вводяться прикметники (Великий і Малий Берг), або числівники (Копачівка Перша і Друга); іноді назви розрізняються лише класом денотата (м. і снт.Дунаївці). У межах різних адміністративно-територіальних одиниць омонімічні ойконіми продовжують існувати, створюючи численні ряди Іванівок, Слобідок, Траєвих тощо.

Як різновиди лексико-семантичного розглядаються акцентуаційний (сучасні усномовні варіанти ойконімів, які мають паралельне наголошування: Лозівé; всього 3,3%) та плуралізаційний (ойконімами стають загальні і власні назви у формі множини; найчастіше це родові назви поселень: Щербані; 4-5%) типи дери-вації.

Найпродуктивнішим способом творення ойконімів Південно-Західного Поділля є морфологічний (XV ст. - 58,3% від загальної кількості назв; XVII ст. - 58,9%; XIX ст. - 44,3%; 1946 р. - 45,8%; 1993 р. - 40,6%), а в складі його - суфік-

Словотворча структура ойконімії
Південно-Західного Поділля

Спосіб творення	Час	15	16	17	18	19	1893	1926	1946	1960	1993
		століття					роки				
Лексико-семан.		34	51	70	120	230	290	709	169	134	159
Морфологічній:		129	290	361	492	585	566	560	482	454	439
зокрема											
„рефіксальний		-	-	-	2	3	4	13	4	1	1
конфіксальний		6	11	11	23	26	31	29	26	22	19
суфіксальний:		123	279	350	467	556	531	518	452	431	419
зокрема											
-Івк-а		3	11	46	130	205	199	200	168	153	148
-Івц-І		113	167	172	172	168	153	145	142	142	136
-Інц-І		30	60	76	84	88	86	80	69	69	64
-ець		5	6	7	9	12	10	9	8	7	9
-Інц-я		-	2	3	2	2	2	2	1	1	1
-ок		-	-	1	4	4	3	5	3	3	3
-Іч-І		9	7	3	1	3	2	1	1	1	1
-сї-		-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
-к-		1	2	4	13	17	13	11	11	11	11
-ан-и, -ян-и		1	2	6	9	9	9	11	11	9	9
-щн-а		-	-	-	1	1	1	4	-	-	-
-иї, -чик		-	1	1	4	4	4	4	4	4	4
інші суфікси		11	21	31	38	43	49	45	33	30	32
Синтаксичний:		36	50	47	174	241	431	650	148	127	103
зокрема											
прикм.+іменник		30	36	42	137	211	348	313	130	114	95
числ.+іменник		-	-	-	1	1	-	26	1	6	3
імен.+прийм.+імен.		1	6	2	19	-	2	5	-	-	-
імен.+імен.		2	5	1	5	18	67	112	8	2	-
прикм.+прикм.		3	2	2	11	11	10	19	8	5	5
прийм.+імен.		-	-	-	1	-	1	14	-	-	-
ойконім.еквівал.		-	1	-	-	-	5	161	1	-	-
Плуралізація		2	11	31	52	69	62	89	49	44	38
Морфол.-синтакс.		39	45	68	38	125	109	173	116	107	114
Лексико-синтакс.		5	10	15	21	27	25	29	33	27	26
Контамінація		-	-	-	3	3	2	2	3	3	3
Регресивний		2	2	5	11	11	13	13	15	15	11
Акцентуаційний		-	-	-	-	-	-	-	-	-	31
Невідомо		10	11	16	17	24	23	23	18	15	14
Разом		307	470	613	988	1315	1521	2248	1033	926	943

сальний (понад 90% таких ойконімів). Домінують словотворчі моделі на -івц-і та -инц-і, які найбільш поширені саме на досліджуваній території (1993 р. - відповідно 31% і 14,6% від кількості назв, утворених морфологічним способом; Іванківці, Голозубинці), і на -івк-а (33,7%; Балинівка, Добролюбівка).

Понад 70% ойконімів вищеперерахованих моделей мотивовані антропонімами (Іванівці, Олександрівка, Вринці); структурні типи на -івц-і, -инц-і в основному мають патронімічне (Внучківці, зараз Радівці) та посесивне (Гелетинці) значення, а на -івк-а - локативне (Смотричівка), першопоселенське (Басівка) або посесивне (Черкасівка).

Окремі назви мають демінутивне забарвлення, яке надають їм суфікси -ок (Степок), -ик (Калысик), -к- (Дубинка) та інші (Теремці); у 1993 р. зафіксовано 53 назви із зменшено-пестливими відтінками у значенні.

Малопродуктивним є префіксальний різновид морфологічного способу творення (0,2%; Загора, Межигір); децю більше ойконімів-конфіксів (4,3%; Залетичівка, Наддністрянка); обидва утворення мають локативне значення.

Серед субстантивованих прикметників домінують посесивні ойконіми на -ів, -ин (Каризин, Кочубіїв) і локативні та квалітативні прикметникові форми (Біла, Линне). В цілому на території Дністровсько-Бузького межиріччя морфолого-синтаксичний спосіб деривації є стабільно продуктивним (XV ст. - 12,7%; XVII ст. - 11,1%; XIX ст. - 9,5%; 1946 р. - 11%; 1993 р. - 12,1%).

Назви, утворені вляхом злиття сполучень слів в одне слово, поділяються на дві групи: "чисті" композити (Китайгород) та композити із суфіксацією (Новосілка); їх кількість становить до 3% від загальної кількості ойконімів. В основному це локативні або квалітативні назви.

Достатньо поширеним для ойконімікону Дністровсько-Бузького межиріччя є синтаксичний спосіб словотворення, коли назва поселення стає словосполучення (XV ст. - 11,7%; XVII ст. - 7,7%; XIX ст. - 18,4%; 1946 р. - 14,1%; 1993 р. - 10,9%). Найчастіше (понад 80%) складну назву утворює поєднання прикметника з іменником (Нове село, Пилли-Олександрівські);

мені продуктивні конструкції "прикметник та прикметник" (Велика Зелена), "числівник та іменник" (Залісся Перше), "іменник та іменник" (Хутір Корицького) та "іменник з прийменником" (За зром). На першу третину ХХ ст. припадає різке збільшення кількості ойконімічних еквівалентів (багатослівних описових конструкцій типу Хата в Ляскорунській землі), яких зареєстровано 24,3% від усієї кількості назв-словосполучень.

Ойконіми, утворені синтаксичним способом деривації, переважно мають локативне (Виці Панівці), квалітативне (Нове Село), локативно-квалітативне (Покутинецький фільварок) та посесивне (Домські Коричинці) значення.

У параграфі "Відойконімі утворення Південно-Західного Поділля" визначено, що творення форм родового відмінка, ад'єктонімів та катойконімів Дністровсько-Бузького меширіччя відбувається за моделями, характерними для норм сучасної української літературної мови. Продуктивними є ад'єктоніми із суфіксами -ськ- (балинський) і катойконіми із суфіксами -ц-, -ан-, -ян- (балинци, слобідчани, устяни); при творенні цих форм нерідко відбувається чергування голосних та приголосних звуків.

Умовні варіанти мають свої специфіку, що проявляється у більшій динамічності та різноманітності словотвірної структури відойконімічних похідних.

У "Загальних висновках", які завершують дисертаційне дослідження, відзначено, що ойконімія Південно-Західного Поділля, яка сформувалася у складних історико-географічних та лінгвістичних умовах, характеризується різноманітними лексико-семантичними та словотвірними особливостями.

Серед відонімних назв населених пунктів домінують ойконіми, мотивовані антропонімами; відносно стабільним є і відсоток відгідронімних, відмікротопонімних і трансойконімних назв.

Серед назв поселень відапелативного походження переважають ойконіми, мотивовані географічними та адміністративно-господарськими термінами.

Найдавнішими і найпоширенішими на території Дністровсько-Бузького меширіччя є локативні ойконіми; мені продуктивні ква-

літативні, посесивні та патронімічні назви (дві останніх групи - занепадаючий тип).

Ойконімікон досліджуваного регіону переважно формувався за допомогою лексико-семантичного і морфологічного суфіксального способів деривації; продуктивними є також субстантивація та еліття сполучень слів в одне слово.

Типовими для Південно-Західного Поділля є назви поселень на -івц-і, -инц-і, -івк-а та утворені шляхом ойконімізації інших онімів і апелятивів.

У цілому лексико-семантична та словотворча структура ойконімії досліджуваної території, незважаючи на певні, специфічні лише для неї особливості, пов'язані з розвитком матеріальної та духовної культури, суспільно-політичним ладом і особливо з географічним середовищем, має значно більше спільних, ніж відмінних, ознак з ойконіміконами інших регіонів України. Це зумовлено тим, що поряд із закріпленням характерних для ойконімікону Дністровсько-Бузького межиріччя рис на процес утворення та функціонування назв населених пунктів впливали й інші фактори: запозичення ойконімів і способів їх утворення із суміжних та віддалених районів завдяки міграції населення, ознайомлення з ойконіміконом інших територій з друкованих видань, запровадження певних норм стосовно номінації новостворених і трансформації назв раніше існуючих поселень.

Незважаючи на те, що Південно-Західне Поділля тривалий час перебувало у складі Речі Посполитої та Росії і більшість фіксацій назв населених пунктів є польсько- чи російськомовними, ойконімія досліджуваної території має чітко виражений український типологічний характер.

Зміст дисертаційного дослідження розкривають такі публікації:

1. Топоніми Хмельниччини, утворені за Радянської Влади // Сьома Подільська історико-краєзнавча конференція / секція історії радянського періоду /: Тези доповідей.- Кам'янець-Подільський, 1987.- С.109-110.

2. Ойконімія Південно-Західного Поділля в середині XVII ст. / за картою Г.Л.Боплана / // м.Хмельницькому - 500: Тези науково-теоретичної конференції.- Хмельницький, 1991.- С.51-53.

3. Відгідронімні ойконіми Південно-Західного Поділля // Навчально-виховний процес в середній та вищій школі: проблеми, пошуки, перспективи: Збірник наукових праць.- Випуск I.- Умань, 1992.- С.180-184.

4. Динаміка ойконічного процесу на території Південно-Західного Поділля // Гуманітарні науки: проблеми, пошуки, перспективи: Збірник наукових праць.- Ч.ІІ.- Умань, 1993.- С.109-116.

5. Фітофорні назви поселень Південно-Західного Поділля // Екологічне виховання: Тези виступів на науково-практичній конференції.- Умань, 1993.- С.21-23.